

ANTI~~Q~~VARISK MEDVERKAN

Britt-Marie Lennartsson

LANDA KYRKA

Exteriör renovering

Hallands län, Kungsbacka kommun, Landa socken

RAPPORT KULTURMILJÖ HALLAND 2021:64

STIFTELSEN HALLANDS LÄNSMUSEER

Stiftelsen Hallands Läns museer, Kulturmiljö Halland

Uppdragsverksamheten, Halmstad 2021.

Antikvarisk medverkan 2021.

Bild framsida: Landa kyrka och norra stigporten. Foto: Britt-Marie Lennartsson. (Foto nr: 2021-55-110.)

Grafisk formgivning: Anders Andersson.

Layout: Britt-Marie Lennartsson.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet.

Diarie nr 2018/89.

INNEHÅLL

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	4
INTYG OCH RAPPORT	5
HISTORIK OCH BESKRIVNING	5
SKADOR	6
UTFÖRDA ÅTGÄRDER	9
Fasader på kyrkan och stigportarna	9
Snickerier	12
Tak	15
ANTIKNVARISK KOMMENTAR	17
Rapporter från Kulturmiljö Halland 2021	19

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

- Objekt:
Landa kyrka, Landa socken, Kungsbacka kommun
- Länsstyrelsens dnr:
433-7557-17, datum 2018-03-14
- Kulturmiljö Hallands dnr:
2018-89
- Kulturmiljö Hallands foton:
Film nr 2021-55, foton tagna av Britt-Marie Lennartsson
- Beställare:
Löftadalens pastorat
- Handlingar:
Handlingarna för ansökan om renoveringen är upprättade av DeFyra Arkitekter AB, daterade 2017-10-19
- Entreprenörer och hantverkare:
Jannes Byggservice AB
- Antikvarisk medverkan:
Britt-Marie Lennartsson, Kulturmiljö Halland
- Renoveringsperiod:
maj-september 2021
- Fältbesök:
12/5, 16/6, Slutbesiktning 21/10
- Antikvariskt utlåtande:
Arbetena har utförts på ett kulturhistoriskt riktigt vis i enlighet med länsstyrelsens beslut och enligt de anvisningar som Kulturmiljö Halland lämnat såsom antikvarisk kontrollant.

INTYG OCH RAPPORT

Landa kyrka har renoverats exteriört maj-september 2021. Då kyrkan är skyddad genom kulturmiljölagen har Löftadalens pastorat begärt tillstånd av länsstyrelsen att utföra renoveringen. Detta tillstånd gavs enligt beslut 433-7557-19, datum 2018-03-14. Enligt beslutet krävs antikvarisk medverkande. Till antikvarisk medverkande har Löftadalens pastorat valt Britt-Marie Lennartsson, Kulturmiljö Halland. Enligt länsstyrelsens beslut ska den antikvariske experten följa och dokumentera arbetena i en slutrapport. Denna rapport sammanfattar utförda åtgärder på Landa kyrka.

HISTORIK OCH BESKRIVNING

Landa kyrka ligger på medeltida kyrkplats invid Lundaån i en dalgång med öppet odlingslandskap öster om tätorten Åsa och norr om tätorten Frillesås.

Den vitputsade murade stenkyrkan har medeltida ursprung. I slutet av 1700-talet omgestaltades kyrkobyggnaden till i stort sitt nuvarande utseende. Långhuset förlängdes mot öster med ny tresidig koravslutning och försågs med ett torn i väster. Det kraftiga murade västornet kröns av en spåntäckt huv med slank åttakantig slutlanternin. Lanterninen är brädklädd och vitmålad med mörka luckor. Den kröns av ett välvt spåntäckt tak som övergår i en spetsig spira med en vindflöjel i toppen. Runt tornets fasader löper en gesims täckt med röda lertegelpannor. I tornfasaden sitter svartmålade ankarjärn. Långhusets tidigare spåntäckta sadeltak fick tegeltäckning 1764 och har en brunmålade takfot i trä. Hela kyrkan har moderna hängrännor och stuprör av svartbelagd plåt.

Kyrkan har djupa rundbågiga fönster- och dörröppningar. I väster finns huvudentrén till kyrkan genom en dubbel, brädklädd och brunmålade träport med kraftiga och dekorativa svarta smidesbeslag. Över porten sitter en stentavla med förgylld, inhuggen dekor och årtal 1795. På långhusets södra fasad finns en dubbel port, med relativt sentida vitmålad brädbeklädnad i fiskbensmönster. Över porten finns ett halvcirkelformat överljus. I långhuset sitter höga spröjsade och vitmålade träfönster och i vapenhuset halvcirkelformade lunettfönster med vitmålade fönsterbänkar i sten.

Sakristian byggdes till vid den norra sidan av kyrkan i samband med en renovering 1915. Den ansluter till kyrkan i stil och materialval. Under den tillbyggda sakristian finns en källare med spröjsade källarfönster, med stigbågeformad ovankant.

Kyrkogården kringgärdas av en kallmurad skalmur med tre stigluckor, varav två uppfördes 1915. Stigluckorna är murade med vita putsfasader. I de rundbågiga portalerna sitter parportar klädda med brunmålade brädor. Den västra stigluckan är något större än de andra, med ett litet förrådsutrymme inne i portalen. Den har portar både ut mot vägen och in mot kyrkogården och ett valmat sadeltak med röda tegelpannor och stenlagt golv inne i portalen. Stigluckorna i söder och norr har sadeltak med kraftiga brunmålade vindskivor krönte med en dekorativ detalj vid nocken. Portarna sitter på utsidan av dessa stigluckor, ut mot de omgivande vägarna, och marken i portalerna är grusbelagd, som en del av gångsystemet på kyrkogården. Inne i portalerna finns murade sittbänkar med träsis.

Kyrkans torn före renoveringen. Fasadens ytskikt var slitna, vittrade och smutsade.

Kyrkans torn före renoveringen. Slitaget var tydligt framför allt på de södra och västra fasaderna.

SKADOR

Kyrkan och de båda stigportarna vid kyrkogården var i behov av underhåll. Ytskikten var allmänt slitna, smutsade och med vissa skador. Skadorna på putsen fanns främst runt ankarjärnen, skylten över porten och vid fönster och lucköppningar. Sprickor fanns också från takfoten, vilka löpte nedåt längs fasaden.

Oljefärgen på portar spjälkade. Portarna på den norra stigluckan visade sig vara mycket rötskadade. Några takpannor på stigluckorna behövde justeras. Stuprör och hängrännor hade vissa rostangrepp, framför allt på rännkrokar, och flagnande färgskikt. Kyrkans fönster var också i behov av en översyn. Fönstren mot söder hade ett mer omfattande renoveringsbehov. Torntakens spån var i gott skick men det var dags för underhåll genom omtjärning.

Kyrkan före och under renoveringen. Det fanns några sprickor i fasaden, framför allt runt fönster och luckor.

Den norra sidan var i tämligen gott skick men i behov av underhåll.

Fönstren, framför allt de mot söder, var i stort behov av renovering och ommålning. På övre fotot syns de små hål som borrats i spröjsen för att förhindra kondens mellan rutorna.

Spåntaken på tornhuven och lanterninen var i gott skick men det var dags för underhåll. Lanterninens fasadpanel hade vissa rötskador och färgen flagnade.

Även portar, luckor och dörrar var i stort behov av renovering och ommålning, såsom västporten i tornet.

Den västra stigluckan innan renoveringen. Fasadens ytskikt var i stort behov av underhåll.

Den södra stigluckan innan renoveringen. Färgen flagnade på port och vindskivor liksom på putsfasaden.

Den norra stigluckan innan renoveringen. Portarna var i mycket dåligt skick.

UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Fasader på kyrkan och stigportarna

All exteriör puts på kyrkan och stigportarna har setts över. Fasaden har tvättats med hetvatten och har blästrats skonsamt genom svepblåsning. På långhuset räckte det med hetvattentvätt och borstning då putsen var i överlag gott skick.

Det fanns vissa mindre skador, framför allt runt ankarjärn, runt fönster och ljudluckor samt runt skylten över västporten. Lös puts har knackats ned runt skadorna. Ankarjärnen, kring vilka det fanns skador, har frilagts, blästrats och putslagats. Även större sprickor har lagats på detta sätt. Grundning och utstockning har utförts med Saint-Astier NHL3,5 1: 1,5 0-4 mm. Ytputs samt spritputs har utförts med Saint-Astier NHL 3,5 1:2 0-2 mm. I spritputsen har ballast lika befintlig äldre spritputs använts.

De putsade fasaderna har sedan målats med en hydraulisk kalkcementfärg, Hydraulit, från Målarkalk, kulör standardvit.

Ankarjärnen har rostskyddsbehandlats med blymönja och sedan målats med svart linoljefärg; NCS S 8500-Y.

Fasader och tak har behandlats med desinfektionsmedlet Grön-fri i syfte att förhindra påväxt av alger.

Putsade ytor på kyrka och stigportar blästrades skonsamt rena från löst material.

De ankarjärn, kring vilka det fanns putsskador, frilades för att kunna rostskyddsbehandlas och målas. Putsen lagades.

Västra stigluckan under renoveringen.

Fasaden på tornet under renoveringen ovan, och efter renoveringen nedan.

Fasaden på tornet efter renoveringen.

Kyrkan sedd från söder efter renoveringen. Alla fasader är lagade och målade, liksom fönster, portar, luckor och lanternin.

Ovan södra stigluckan och till höger den norra, efter renoveringen. Även bänkarna inne portalen är målade, med samma bruna linoljefärg som vindskivor och vattbrädor.

En bräda byttes i ljudluckan mot söder. I övrigt räckte det med ommålning.

Ljudluckan mot norr efter ommålningen.

Snickerier

Allt trä har målats med linoljefärg från Engwall o Claesson. Såväl grund-, mellan- och slutstrykning har gjorts med linoljefärg utspätt med alifatnafta vid grund- och mellanstrykning. Alla ytor har målats med pensel i samma kulör som tidigare.

Brunmålade ytor har målats med linoljefärg i samma bruna kulör som tidigare; NCS S 6030-YS0R. Detta gäller takfot, västporten och dörren till sakristian på kyrkan samt vindskivor och portarna på stigportarna. Då porten på den norra stigporten var i mycket dåligt skick har en ny tillverkats med den gamla som förebild. Äldre befintliga gångjärn, beslag och handtag har återmonterats på den nytillverkade porten. Smidesdetaljer på portarna har målats oljebaserad rostskyddsfärg och slutligen med svart linoljefärg; NCS S 8500-Y.

Den vitmålade porten till koret i söder har målats med vit linoljefärg, NCS S 0502-Y.

Ljudluckorna i tornet har också setts över. En bräda i den södra ljudluckan fick bytas till en ny likvärdig då den gamla var rötskadad. Luckorna och blindluckor har skrapats, rengjorts och målats med linoljefärg, samma svarta kulör som tidigare: NCS S 8502-B.

På lanterninen fick ungefär tio rötskadade brädor bytas. Lanterninen har målats i samma vita kulör som tidigare; NCS S 0502-Y.

Fönstren har setts över utvändigt. Löst kitt har tagits bort, bågar och karm har rengjorts och oljats tills träet var mättat. Metall- och smidesbeslag har skrapats. Fönstren har kittats om med ofärgat linoljekitt. Fönster och fönsterbleck har målats med linoljefärg i samma vita kulör som tidigare; NCS S 0502-Y. Ventilationshålen i spröjsen har borrats upp igen för att minska risken för kondens mellan rutorna.

På lanterninen byttes cirka tio brädor på fasaden.

Ovan: Västporten i tornet har målats med likadan brun linoljefärg som tidigare.
Till höger: Portalen på södra långhusväggen är målad i vitt som tidigare. Under tegeltaket skymtar den nymålade takfoten.

Ovan de nymålade vindskivorna och vattbrädorna på södra stigluckan. Till höger de nytillverkade portarna på den norra stigluckan.

Fönstren har rengjorts och målats om. Ovan ett av fönstren i långhuset.

Även fönstren och dörren i sakristian har målats.

Fönster i vapenhuset, vilket ligger i tornet, efter renoveringen.

Fönster till källaren under sakristian.

Tak

Torntakets spån var i gott skick men i behov av underhåll. Spånen har tvättats med hetvatten. Taket var överlag i gott skick men enstaka spån har fått bytas. Spånen har därefter tjärats till full mättnad. Dalbränd furutjära från Engwall o Claesson, har använts, med en liten tillsats av svart pigment. Tjäran har först sprutats på och sedan påförts med pensel vid andra strykningen.

Taktäckningar av tegelpannor på stigluckorna har justerats, bland annat på den södra stigluckan. Den västra stigporten har försetts med en riktig ändnock i tegel, vilket inte gjordes vid omläggningen 2005.

Avvattningen i form av hängrännor och stuprör var i relativt gott skick. De har därför rengjorts. Stuprören har blåstrats och sedan målats med en modern färgtyp, Alcro komplett, i en svart kulör.

Spåntaken på tornet och lanterninen har tjärats. Lanterninens fasad har målats efter att rötskadad panel har bytts.

Spåntaken på tornet och lanterninen har tjärats. Lanterninens fasad har målats efter att rötskadad panel har bytts. Ovan: Tornet från nordost. Nedan till vänster: Tornet från väster och den västra stigluckan, vilken nu försetts med en riktig ändnockpanna.

Kyrkan sedd från öster.

ANTIKVARISK KOMMENTAR

De brunmålade ytorna, främst takföt och äldre portar, såväl på kyrkan som på stigportarna, har ursprungligen varit tjärade. Detta gäller dock inte på nyare byggnadsdelar, t.ex. portarna i den västra och den södra stigluckan, eftersom dessa tillverkades 2005. Linoljefärgen spjälkade, framför allt på sidor vända mot söder och väster som är mest utsatta. I ansökningshandlingarna inför ansökan om tillstånd angavs att linoljefärgen hade hållit dåligt och att ett alternativ var att ta bort linoljefärgen och återgå till tjärning. Det skulle dock innebära omfattande arbeten med att ta bort all linoljefärg, och vid byggmöte i maj 2021 drogs ändå slutsatsen att linoljefärgen hållit bra med tanke på de 16 år som gått sedan senaste målningen. Därför beslutades att även fortsättningsvis måla portarna och takfoten med brun linoljefärg.

Porten på den norra stigporten var i mycket dåligt skick. Portarna i de andra stigportarna hade delvis ersatts vid tidigare renoveringar. Då porten i den norra stigporten inte bedömdes ha en hög ålder togs beslutet vid byggmötet i maj 2021 att även denna kunde ersättas med en nytillverkad, med den gamla som förebild.

Enligt ansökningshandlingarna skulle fönsterbågarna på kyrkans södra sida glasas ur. Fönsterglasen är kittade både på insidan och utsidan i samma båge vilket skapar kondens mellan rutorna. Vid den senaste renoveringen provades en lösning med att borra små ventilationshål i spröjsen, vilket hjälpt ganska bra. För att nå en fullgod och långsiktig lösning hade det behövts ett mer omfattande arbete med att bland annat tillverka nya innerbågar. Detta skulle innebära ett merarbete som inte rymdes inom föreliggande tidsramar eller ekonomi, och bör därför utföras i ett separat projekt under kommande år. Därför gjordes nu en lättare variant av fönsterrenovering med omkittning och ommålning, utan att glasen togs ur bågarna.

Enligt handlingarna skulle häng- och stuprännor bytas till nya med ett mer anpassat utförande. Dock visade sig avvattningen i form av hängrännor och stuprör var i relativt gott skick. Ett byte bör därför ske när de nuvarande tjänat ut och är i behov av byte. De har därför rengjorts och målats om. Då de är av senare datum utan något högre bevarandevärde har de målats med en modern färgtyp.

Kyrkan och den södra stigporten efter renoveringen.

Utblick över landskapet genom den västra stigporten, vars golv är belagt med stenhällar och gamla gravvårdar.

RAPPORTER FRÅN KULTURMILJÖ HALLAND 2021

2021:1	Tjärby gruståkt, Arkeologisk utredning
2021:2	Båtsmans, del av Lahall 2:13, flytt av byggnad
2021:3	Skummeslövs kyrka, utvändig renovering
2021:4	Sankta Gertruds kapell, utvändig renovering
2021:5	Brokatorp 4, Antikvarisk förundersökning
2021:6	Brovakten 4, Antikvarisk förundersökning
2021:7	Landeryds godsmagasin -renovering av tak och syll
2021:8	Brons- och järnålder vid Holms kyrka, Holm 2:3, Arkeologisk undersökning
2021:9	Hotell Mårtensson, Gillestugan 1, Skyltning mm. Antikvarisk förundersökning
2021:10	Bocken 18 och Bocken 20. Förslag till planbestämmelser för kulturvården.
2021:11	Kemisten 5, Antikvariskt utlåtande.
2021:12	Råmebo hembygdsgård. Vård- och underhållsplan
2021:13	Befästningsrester i Norre Katts park. Arkeologisk schaktningsövervakning.
2021:14	Öringe fiber, Getinge sn, fast. Öringe 1:5, Arkeologisk schaktningsövervakning.
2021:15	Hotell Mårtensson, Takkupor, rev förslag. Konsekvensbeskrivning
2021:16	Busstur Stora Torg, Arkeologisk undersökning (schaktningsövervakning)
2021:17	Inför ny vatten- och elledning. Falkenberg. Arkeologisk schaktningsövervakning.
2021:18	Frillesås-Rya 3:77. Kungsbacka kn. Arkeologisk förundersökning
2021:19	Valhalla 5, antikvariskt utlåtande
2021:20	Försörjningshemmet 18, antikvariskt utlåtande
2021:21	Påarps gravfält, Trönninge sn, Halmstads kn, Arkeologisk schaktningsövervakning
2021:22	Marbäck, Halmstad, Snöstorps sn. Arkeologisk utredning
2021:23	Fibernetläggning vid treuddar, en stensättning och en boplatz i Bexets stugby, Trönninge sn, Halmstad. Ark. schaktningsövervakning
2021:24	Kv. Postmästaren, Esplanadparken och Norra Vallgatan - kulturmiljöutredning
2021:25	Spannarps kyrka, Styrssystem - antikvarisk medverkan
2021:26	Sibbarps kyrka, Styrssystem - antikvarisk medverkan
2021:27	Tvååkers kyrka, Styrssystem - antikvarisk medverkan
2021:28	Dagsås kyrka, Styrssystem - antikvarisk medverkan
2021:29	Flickskolan 6, Var berg, antikvarisk förundersökning
2021:30	Gästgivaren 10, Varberg, antikvarisk förundersökning
2021:31	Societetshuset i Varberg, antikvarisk medverkan
2021:32	Alfshögs kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan
2021:33	Askome kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan
2021:34	Vessige kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan
2021:35	Lyngåkra 6:8, Rivningsdokumentation
2021:36	Gamlestugan i Morup, Morup 27:1, antikvarisk medverkan
2021:37	Hägareds gård, fönsterbyte, antikvarisk medverkan
2021:38	Köinge kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan
2021:39	Okome kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan
2021:40	Svarträ kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan
2021:41	Tjärby kyrka, konstglasfönster, antikvarisk medverkan
2021:42	Tjärby kyrka, invändig renovering, antikvarisk medverkan
2021:43	Varbergs idrottshall, antikvarisk förundersökning
2021:44	Dagsås kyrka, exteriör renovering
2021:45	Kirsten Munks hus, Byte av butiksfönster, antikvarisk medverkan
2021:46	Flundran 5, Inredning av vind, Antikvarisk förundersökning
2021:47	Västra bageriet, Svärdet 6, Antikvarisk förundersökning
2021:48	Skummeslöv 4:2, 5:13 och 30:10 10, Arkeologisk utredning, Skummeslövs socken, Laholms kn
2021:49	Fornlämningar vid Stafingsvägen, Stafinge sn, Arkeologisk efterundersökning 2021
2021:50	Staffens, Olofsbo hembygdsgård, halmtak, antikvarisk medverkan
2021:51	Mjellby konstmuseum, antikvariskt utlåtande inför om- och tillbyggnad
2021:52	Vessinge sandhedar, Veinge sn. Arkeologisk. utredning
2021:53	Hanhals övre kyrkogård, Kulturhistorisk bevarandeplan
2021:54	Hanhals nedre kyrkogård, Kulturhistorisk bevarandeplan
2021:55	Spannarps kyrka, utvändig renovering, antikvarisk medverkan
2021:56	Fjällaregården 2:22, Dokumentation av ekonomibyggnad
2021:57	Åkrabergs gård, renovering av verandan, antikvarisk medverkan
2021:58	Wallens slott, murrenovering och byte av stolparmaturer, antikvarisk medverkan
2021:59	Edenbergas brandstation, renovering av slangtornet, antikvarisk medverkan
2021:60	Lottens, Västralt 2:10, ommålning av bostadshuset, antikvarisk medverkan
2021:61	Rudan 3, Gårdshus, antikvarisk förundersökning
2021:62	Dagsås kyrka, dagvattenhantering, antikvarisk medverkan
2021:63	Dagsås kyrka, bergvärme, antikvarisk medverkan
2021:64	Landa kyrka, exteriör renovering, antikvarisk medverkan
2021:65	Tullhuset, Varberg. Antikvarisk konsekvensbedömning

KULTURMILJÖ
HALLAND

POSTADRESS: TOLLGATAN 7 | 302 32 HALMSTAD | TEL: 035-19 26 00

E-POST: KANSLI@KULTURMILJOHALLAND.SE | HEMSIDA: WWW.KULTURMILJOHALLAND.SE